

**Gemeente
Amsterdam**

Archeologisch bureauonderzoek

IJdoornpolder e.o. - Aanvulling MER Markermeerdijken
BO 16-139 Amsterdam 2016
Monumenten en Archeologie

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting.....	4
Inleiding	5
1 Basisgegevens	6
2 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	7
2.1 Historisch-topografische inventarisatie.....	7
2.1.1 Ontginning.....	8
2.1.2 Zeedijk.....	9
2.1.3 Bewoning.....	10
2.1.4 Ingang van het IJ	11
2.2 Archeologische inventarisatie van het plangebied.....	14
2.2.1 Veldonderzoek.....	14
2.2.2 Waarnemingen.....	17
2.2.3 Archeologische monumentenkaart	17
2.2.4 Geomorfologische indicatoren	18
2.2.5 Bodem	19
2.3 Conclusie: verwachtingsmodel.....	20
3 Archeologische waardenkaart	21
4 Conclusie: selectieadvies	24
5 Bronnen.....	26

Samenvatting

Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam, heeft in opdracht van de Alliantie Markermeerdijken een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de IJdoornpolder en omgeving, Amsterdam stadsdeel Noord. Het onderzoek vormt een aanvulling op het bureauonderzoek *Een spiegel van water, dijk en land – Archeologisch bureauonderzoek ten behoeve van de Milieueffectrapportage (M.E.R.) van de dijkversterking Hoorn-Amsterdam*. Het is bedoeld om vast te stellen of er ondergrondse cultuurhistorische waarden in het onderzoeksgebied aanwezig zijn en deze nader te definiëren.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het onderzoeksgebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen. Hieraan is een selectieadvies ten aanzien van het behoud van archeologische waarden gekoppeld.

Inleiding

Monumenten en Archeologie (MenA), gemeente Amsterdam, heeft in opdracht van de Alliantie Markermeerdijken een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de IJdoornpolder en omgeving, Amsterdam stadsdeel Noord. Het onderzoek vormt een aanvulling op het bureauonderzoek *Een spiegel van water, dijk en land – Archeologisch bureauonderzoek ten behoeve van de Milieueffectrapportage (M.E.R.) van de dijkversterking Hoorn-Amsterdam*, dat MenA in 2014 heeft uitgevoerd in samenwerking met Archeologie West-Friesland, de gemeente Waterland, Periplus Group en Geertje Korf Advies ten behoeve van de Milieueffectrapportage (MER) bij de dijkversterking Hoorn-Amsterdam.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel.

In het bureauonderzoek komt een landschappelijke, historische en archeologische analyse van het plangebied (hoofdstuk 2) aan de orde. Hieruit volgt een archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 3), gekoppeld aan een selectieadvies (hoofdstuk 4).

1 Basisgegevens

Opdrachtgever

Opdrachtgever	Alliantie Markermeerdijken
Contactpersoon	Jan-Willem Oudhof
Adres/Postbus	Postbus 250
Postcode / plaats	1700 AG Heerhugowaard

Plangebied

Provincie	Noord-Holland
Plaats	Amsterdam
Stadsdeel	Noord
Bevoegd gezag	Provincie Noord-Holland
Contactpersoon	Rob van Eerden
ARCHIS onderzoeksnummer	4012053100

1 Het onderzoeksgebied (rood omlijnd)

2 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

2.1 Historisch-topografische inventarisatie

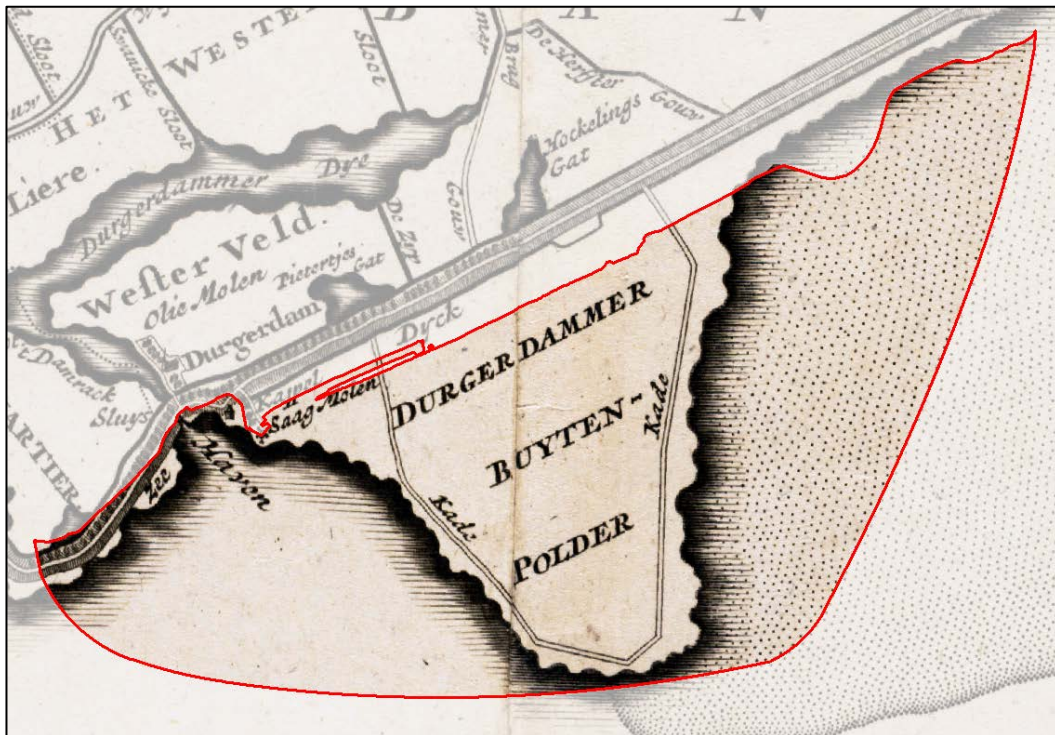
Het onderzoeksgebied omvat de Waterlandse Zeedijk vanaf (van west naar oost) het Blauwe Hoofd (de kustbatterij in de bocht van de Durgerdammerdijk tussen Schellingwoude en Durgerdam) tot en met de Polder IJdoorn, inclusief de historische kern van Durgerdam en het voorgelegen deel van het IJ (afb. 1). Historisch gezien maakt het plangebied deel uit van het kustgebied van Waterland zoals die tijdens de late middeleeuwen door een combinatie van natuurlijke en menselijke factoren tot stand is gekomen. De onderstaande historisch-topografische inventarisatie vormt een aanvulling op het bureauonderzoek *Een Spiegel van Water, Dijk en Land*, en dient in samenhang met de daarin beschreven historisch-geografische ontwikkeling van Waterland te worden gelezen. Voor de inventarisatie zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht 1540 (afb. 2), Gerrit Drogenham (ca. 1700, afb. 3) en twee kadastrale kaarten uit de periode 1811-1827 (afb. 4 en 5).

2 De globale ligging van het plangebied (blauw omcirkeld) op de kaart van het Hoogheemraadschap van Amstel, Gooi en Vecht, ca. 1540 (HAAGV). IJdoorn is aangeduid als *Polderhoeck*. Het noorden is links

2.1.1 Ontginning

In de tweede helft van de 10de eeuw werd het Waterlandse veengebied op grote schaal ontgonnen.¹ Vanuit de bestaande waterlopen werden loodrecht op de natuurlijke verhogingen in het landschap sloten gegraven.² Zo kon het veen ontwateren en ontstond vruchtbaar akkerland. Langs de achterzijde van aaneengesloten ontginningskavels werden op veel plaatsen dwarssloten en veendijken aangelegd, die het water langs de landerijen moest leiden. Een bijkomend gevolg van de ontginningen was dat het veen ging inklinken en oxideren, waardoor de kavels jaar na jaar lager kwamen te liggen en natter werden. De ontginningsboeren zagen zich daarom telkens genoodzaakt om nieuw, hoger gelegen veengebied in cultuur te brengen. Rond 1300 was op deze manier vrijwel het gehele veengebied getransformeerd in een laaggelegen vlakte, die door het relatief hoge grondwaterpeil slechts nog geschikt was als weidegrond.³ Het netwerk van sloten dat door de ontginningen werd achtergelaten is nog duidelijk zichtbaar in de IJdoornpolder (afb. 4).

3 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Drogenham, ca. 1700 (SAA)

¹ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17

² De Bont 2009, 560

³ Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17.

4 Projectie van een kadastrale kaart uit de periode 1811-1827 op de huidige topografie met het plangebied (rood omlijnd).

2.1.2 Zeedijk

De ontginning van het veengebied ging vanaf het einde van de 12de- en begin van de 13de eeuw samen met de aanleg van een stelsel van dijken langs de oevers van het IJ en de Zuiderzee, die de dalende landerijen moest beschermen tegen de toenemende invloed van de zee. Door gebrekkig onderhoud kwamen regelmatig dijkdoorbraken voor, met alle herstelwerkzaamheden van dien. In het ergste geval moest een dijk in zijn geheel landinwaarts worden verlegd, waardoor de huidige kustlijn sinds de late middeleeuwen sterk is teruggedrongen.

De aanleg van het rechte deel van de Durgerdammerdijk en Uitdammerdijk past in deze ontwikkeling. In 1422 kregen 'de goede luyden van IJdoren in Waterlandt' toestemming om een bedijking aan te leggen en een dam op te werpen in de Durgerdammer Die, nadat de oude bij de St. Elizabethvloed van 1421 verloren waren gegaan. De oudste vermelding van de oorspronkelijke dam dateert uit 1375, maar vermoedelijk maakte deze deel uit van de oudste bedijking van Waterland, die in een boog om IJdoorn heen moet hebben gelopen. Na de realisatie van de huidige inlaagdijk kwam IJdoorn buitendijks te liggen, slechts beschermd door een lage zomerdijk.⁴

⁴ Gawronski 2001, 7

Ook kleinere dijkdoorbraken hebben sporen nagelaten in het landschap. Wanneer zeewater door een smalle opening in de dijk naar binnen stroomde, ontstond vaak een draaikolk. De diepe meren die hierdoor werden uitgesleten worden topografisch vaak aangeduid als *breek* of *braak*. Omdat de ondergrond van een braak vaak erg diep was, werd het nieuwe dijklichaam meestal om de braak heen werd aangelegd. Oude dijkdoorbraken zijn daarom nog altijd te herkennen aan het kronkelige verloop van de zeedijk en de (vaak drooggelegde) meren direct langs de dijk. Een voorbeeld is te vinden langs de Durgerdammerdijk, nabij het Blauwe Hoofd (afb. 5). Het doorbraakmeer dat op de kaart van Drogenham is aangegeven, breidde zich in de 18de eeuw uit tot een grotere plas. In de 19de eeuw werd het meer drooggelegd (vgl. afb. 7 en 8).

De 15de-eeuwse Durgerdammerdijk werd bij de monding van de Durgerdammer Die onderbroken door een sluis, die kleine schepen doorgang bood tussen het IJ en het achterland. Veel sluizen raakten vanaf de 17de eeuw in onbruik en werden gedicht. Zo waren de toenemende moeilijkheden met het onderhoud van de sluis en slibaanwas aanleiding voor de demping van de sluis van Durgerdam in 1810. De sluis werd vervangen door een overtoom buiten het onderzoeksgebied.⁵

2.1.3 Bewoning

De oudste bewoningsresten binnen het onderzoeksgebied dateren vanaf ca. 1200 en zijn waargenomen in een terphoging in de zuidelijke punt van de polder (zie 2.2). De resten houden waarschijnlijk verband met de verdwenen voorloper van Durgerdam, de woonplaats van de 'goede luyden van IJdoorn' (zie 2.1.2). De aanwezigheid van een nederzetting in de IJdoornpolder wordt ondersteund door enkele historische gegevens. Zo maakt een beschrijving van de polderpercelen van IJdoorn uit 1550 melding van een 'kercwech' waarop 'landen gelegen in die poller omslach hebbende'.⁶ Ook in de 17de eeuw was de ligging van IJdoorningerdam nog bekend, zoals is opgetekend door de geschiedschrijver Hendrik Soetenboom in 1638.⁷ De precieze ligging van IJdoorn is niet bekend, maar aannemelijk is dat deze net als andere vroege nederzettingen in Waterland haaks op de slotenverkeveling stond, parallel aan de oorspronkelijke kustlijn. Nadat een groot deel van de nederzetting tijdens de St. Elizabethsvloed van 1421 onder water moet zijn verdwenen, nam de bewoning van de polder langzaam af.⁸ Op de kaart van het Amstel, Gooi en Vechtgebied van 1540 werd nog met enkele huizen aangegeven dat de polder bewoond was (afb. 2). Op latere kaarten ontbreken dergelijke aanwijzingen.

Terwijl de bewoning in de IJdoornpolder verdween, ontwikkelde zich langs de vanaf 1422 aangelegde inlaagdijk een nieuwe nederzetting: Durgerdam. Durgerdam werd een klein dijkdorp, dat in de nabijheid van Amsterdam zeevaart, visserij en scheepsbouw als belangrijkste inkomstenbronnen had. Op de kaart van Drogenham zijn op het buitendijkse land voor Durgerdam de 'kapel' en 'saag molen' aangeduid. De kapel wordt voor het eerst vermeld in een bron uit 1499. Het gebouw werd in 1687 door brand verwoest, maar spoedig herbouwd. Tegenwoordig is het gebouw als woning in gebruik. Aannemelijk is dat op het landhoofd, gezien de nabijheid van de zaagmolen, ook de eerste scheepswerven van Durgerdam waren gelegen.⁹ De haven lag

⁵ Reedijk 2004, 83

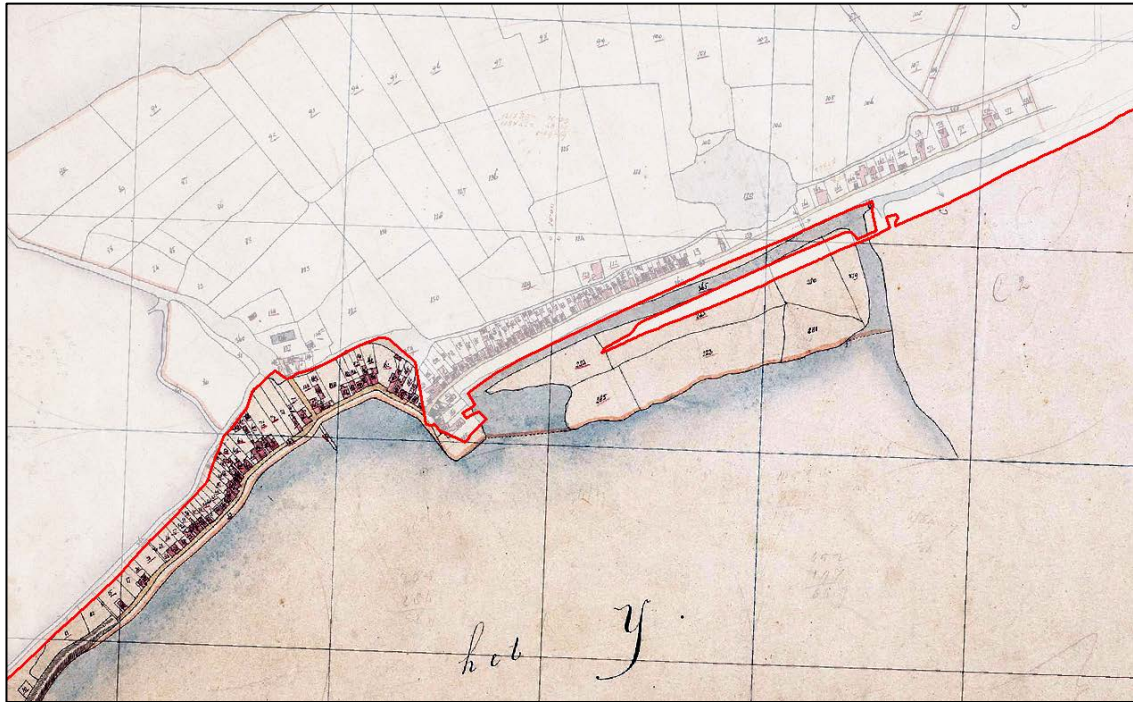
⁶ Gawronski 2001, 7-8; Bos 1988, 98-99

⁷ Soetenboom 1702. De beschrijving van Waterland was een herdruk uit 1702 van het oorspronkelijke deel uit 1638.

⁸ Gawronski 2001, 7-8

⁹ Reedijk 2004, 63, 84

oorspronkelijk ten westen van dit landhoofd, bij de uitstroom van de afgedamde Uitdammer Die, en werd omstreeks 1840 verplaatst naar de huidige haven.¹⁰ Een vergelijking tussen de oudste kadastrale kaart van Durgerdam en de huidige situatie laat zien dat het dorp sinds ca. 1800 in omvang ongeveer gelijk is gebleven (vgl. afb. 5 en 6).

5 Durgerdam op het kadastrale minuutplan van 1811-1827

2.1.4 Ingang van het IJ

Durgerdam en omgeving en met name de IJdoornpolder, met zijn vooruitgeschoven ligging in het IJ, nam van oudsher een belangrijke strategische positie ten opzichte van de ingang van de Amsterdamse haven. Al tijdens de blokkade van Amsterdam in 1572-1578 was de punt van IJdoorn voorzien van een verdedigingsschans.¹¹ Vanaf 1700 werd op dezelfde plek een stenen vuurtoren gebouwd, die schepen veilig het IJ binnen moest loodsen. In 1893 werd het bouwwerk, dat door golfslag geheel door water omringd was geraakt afgebroken en vervangen door de huidige ijzeren lichtbaken.¹²

Na de inval van de Pruisen in 1787 besloot Amsterdam om de verdedigingslinie rond de stad te verbeteren. Deze verdedigingslinie werd onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, ontworpen door ingenieur C.R.Th. baron Kraysenhoff in 1808. Ook binnen het onderzoeksgebied lagen enkele militaire posten. Eerst verscheen in 1799 een kustbatterij op een stukje buitendijks land nabij het Blauwe Hoofd, een strekdam die in de 18de eeuw was aangelegd om de vaargeul

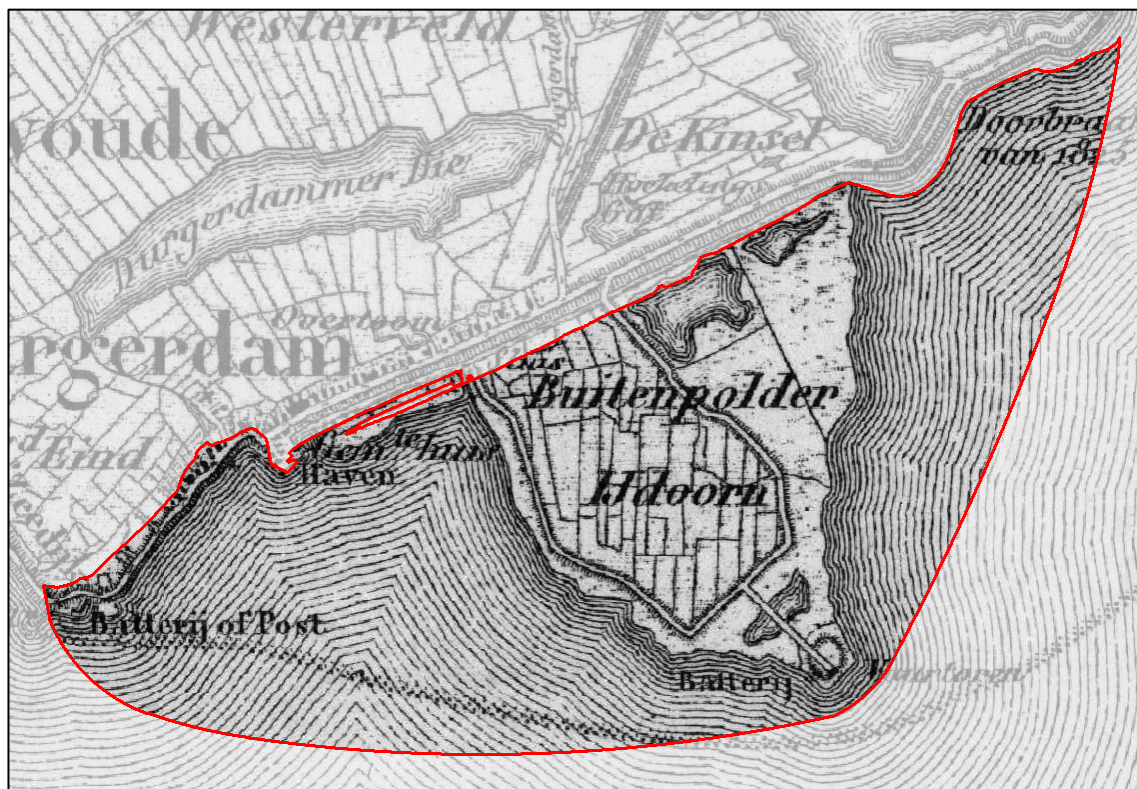
¹⁰ Reedijk 2004, 78

¹¹ Reedijk 2004, 38

¹² Gawronski 2001, 9

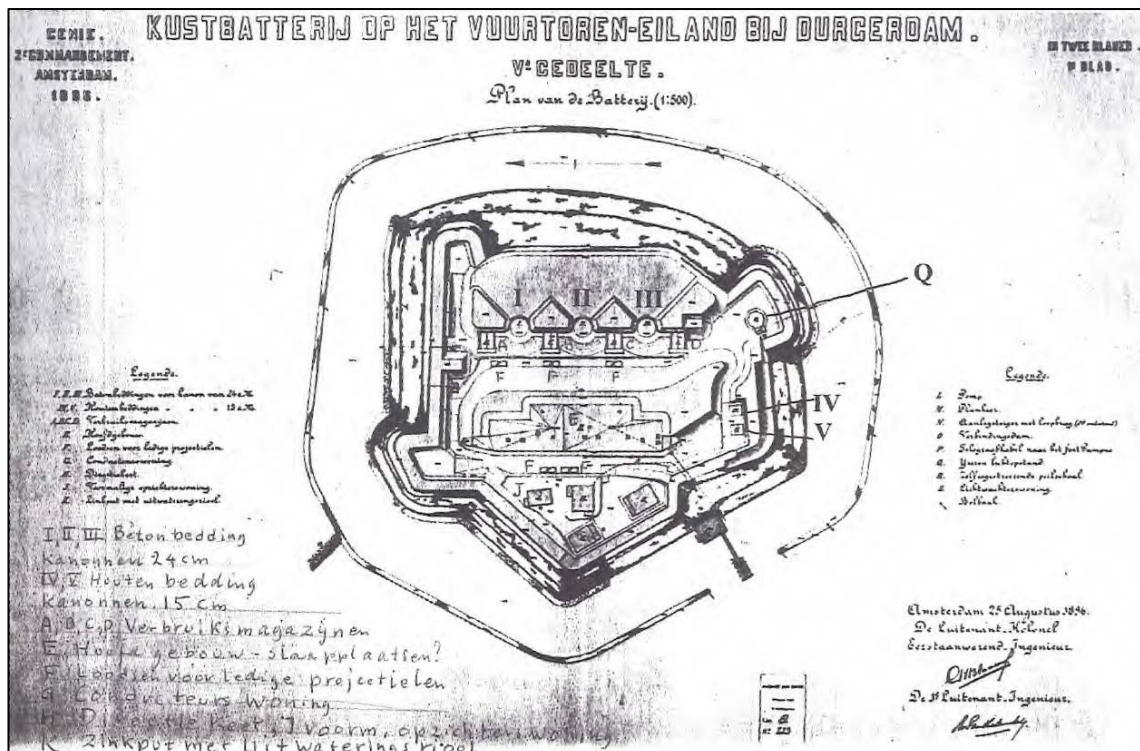
6 Het plangebied (rood omlijnd) op een recente luchtfoto (PDOK)

7 Het plangebied (rood omlijnd) op de Topografisch Militaire Kaart (1854)

van het IJ bevaarbaar te houden. In 1809 werd rond de vuurtoren op de punt van de IJdoornpolder een tweede fort, 'De Ster', gerealiseerd. Als onderdeel van de waterverdedigingswerken werd tussen de zomerdijk van de buitenpolder en de batterij van Krayenhoff een meertje aangelegd, waarmee de post werd afgescheiden van de rest van de IJdoornpolder (afb. 7).¹³

In 1883 werd de verdedigingswerken opgenomen in de Stelling van Amsterdam, een keten van fortificaties rondom de hoofdstad die in de jaren 1880-1920 tot stand is gekomen.¹⁴ Tussen 1885 en 1894 werd de kustbatterij van IJdoorn opgehoogd en werden er drie open geschutstellingen van beton gebouwd met drie betonnen schuilplaatsen, infanterieborstweringen een stortsteenkade rondom het eiland en een hoofdgebouw (afb. 8). Het terrein raakte zo definitief gescheiden van IJdoorn, en kwam bekend te staan als het Vuurtoreneiland. In 1904 werd het geschut ontmanteld en in 1959 werd IJdoorn formeel opgeheven als vestingwerk.¹⁵

8 Plattegrond van fort 'de Ster' op het Vuurtoreneiland, 1896 (Nationaal Archief, Den Haag)

¹³ Reedijk 2004, 38-40

¹⁴ Schmall 1987, 112-13

¹⁵ Gawronski 2001, 339-340

2.2 Archeologische inventarisatie van het plangebied

Binnen het onderzoeksgebied is in 2001 een archeologische veldkartering uitgevoerd. Daarnaast biedt onderzoek in de nabije omgeving diverse geomorfologische en bodemkundige gegevens een verscheidenheid aan gegevens, die dienen als graadmeter voor het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Alle voor het onderzoeksgebied relevante archeologische gegevens zijn in het onderstaande kort beschreven en weergegeven in kaart gebracht (afb. 11).

2.2.1 Veldonderzoek

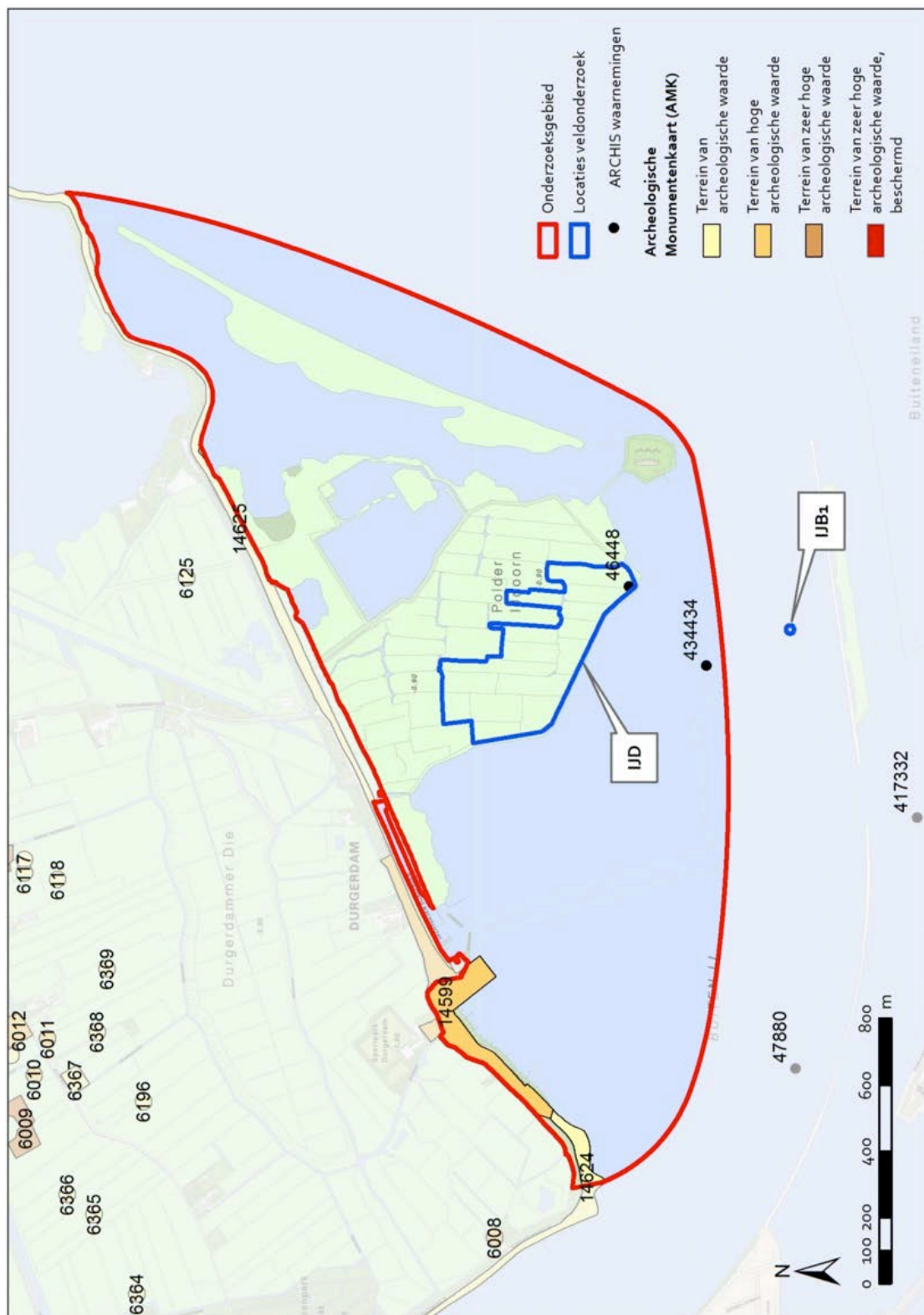
IJdoornpolder (IJD)

In 1999 heeft de afdeling Archeologie MenA een veldverkenning uitgevoerd bestaande uit een slootschauw gecombineerd met een uitgebreid booronderzoek met 200 boringen in de IJdoornpolder ten oosten van Durgerdam (afb. 10). Gezien de omvang van het terrein was het onderzoek beperkt tot de (veertien) percelen met een hoge archeologische verwachting. Deze verwachting was afgeleid van de resultaten en prognoses omtrent historische bewoning vanwege het historische perceelsnamenonderzoek dat tijdens het Waterlandproject in de jaren 1980 was uitgevoerd. Een aantal percelen staat in historische documenten vermeld onder namen als 'Werven', 'Hoge Werven' en 'Hoogt', die met voormalige bewoning zouden samenhangen. Daarnaast werden landschappelijke kenmerken als terreinverhogingen en slootvormen gebruikt als criterium bij de afbakening van het onderzoeksgebied.¹⁶

10 Overzichtstekening van het veldonderzoek in de IJdoornpolder van 1999. Links de percelen waar slootschauw is uitgevoerd. Rechts de percelen waar booronderzoek is uitgevoerd, met perceel 0 (Gawronski 2001, 11).

¹⁶ Bos 1988 en Gawronski 2001.

11 Het plangebied (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010)

Uiteindelijk heeft de combinatie van slootsschouw met boringen slechts op één plek een concentratie van bewoningsresten aangetoond. Het gaat om de meest zuidelijke punt van de IJdoornpolder, waar zich een cirkelvormige verhoging van ca. 50 m in doorsnede bevindt (afb. 10, perceel 0, afb. 14, 15). Het sloottalud bevatte huishoudelijk afval in de vorm van scherven van kogelpotten met als oudste datering 1200-1250 en enkele fragmenten van rood aardewerk (grapen) en Duits (Langerwehe) steengoed die op 1400 wezen als einddatum. Naast keramiek bestonden de archeologische resten uit dierlijke botresten als etensafval. De verhoging vormt het restant van een woonterp die een aanwijzing geeft voor de locatie van IJdoorningerdam, de voorganger van Durgerdam. Na de Elisabethsvloed van 1421 is de bewoning achter de toen herstelde en verplaatste zeedijk komen te liggen, op de plaats van het huidige dorp Durgerdam.¹⁷

Vaargeul Amsterdam-Lemmer (IJB1)

Deze locatie bevindt zich buiten het plangebied, maar is als indicatie opgenomen in de vindplaatsenkaart. In 2007 werd tijdens baggerwerkzaamheden voor de Vaarweg Amsterdam Lemmer gestuit op een scheepswrak. Waarderend onderzoek wees uit dat het ging om de restanten van een laat 16de-eeuws waterschip; een schepstype met een waterhoudend compartiment centraal in het schip (een bun), dat tot het begin van de 19de eeuw op de Zuiderzee voorkwam. Het ruim 18 meter lange scheepswrak bevond zich direct aan het oppervlak van de IJ-bodem, afgedekt door een laag ballaststenen, en bestond uit het vlak, de kiel en de stevens van het schip. Tussen deze ballaststenen bevonden zich restanten van de scheepsinventaris.

Ten behoeve van scheepsbouwkundig onderzoek is het wrak tijdelijk op het droge gelegd (afb. 12). Na afloop van het onderzoek is het wrak weer onderwater geplaatst, ten zuiden van de strekdam langs de Vaargeul Amsterdam-Lemmer tegenover de jachthaven van IJburg, waar een locatie is ingericht als archeologisch onderwaterdepot van de gemeente Amsterdam (buiten het onderzoeksgebied). Het wrak is hiermee voor de toekomst behouden en bovendien kan de locatie gebruikt worden als oefenobject voor onderwaterarcheologen.¹⁸

12 Het wrak van een laat 16de-eeuws waterschip, afkomstig uit het Buiten-IJ (IJB1)

¹⁷ Gawronski 2001, 336-340.

¹⁸ Waldus, van Holk en van den Brenk 2007; Waldus 2010

2.2.2 Waarnemingen

Binnen het onderzoeksgebied zijn twee waarnemingen geregistreerd in ARCHIS.

46448

Betreft de locatie van laatmiddeleeuwse bewoningresten in een terpophoging (§ 2.2.1).

434434

In ARCHIS is betreffende locatie opgenomen als de vindplaats van scheepswrak IJB1 (afb. 11).

Deze locatie is foutief. De juiste locatie is aangegeven op afb. 11.

2.2.3 Archeologische monumentenkaart

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische rijksmonumenten aangewezen. Wel is aan verschillende zones een archeologische waarde toegekend. Het betreft de Waterlandse zeedijk (AMK-terrein 14624, 14625) en de historische kern en verdwenen haven van Durgerdam (AMK-terrein 14599). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in hoofdstuk 4.

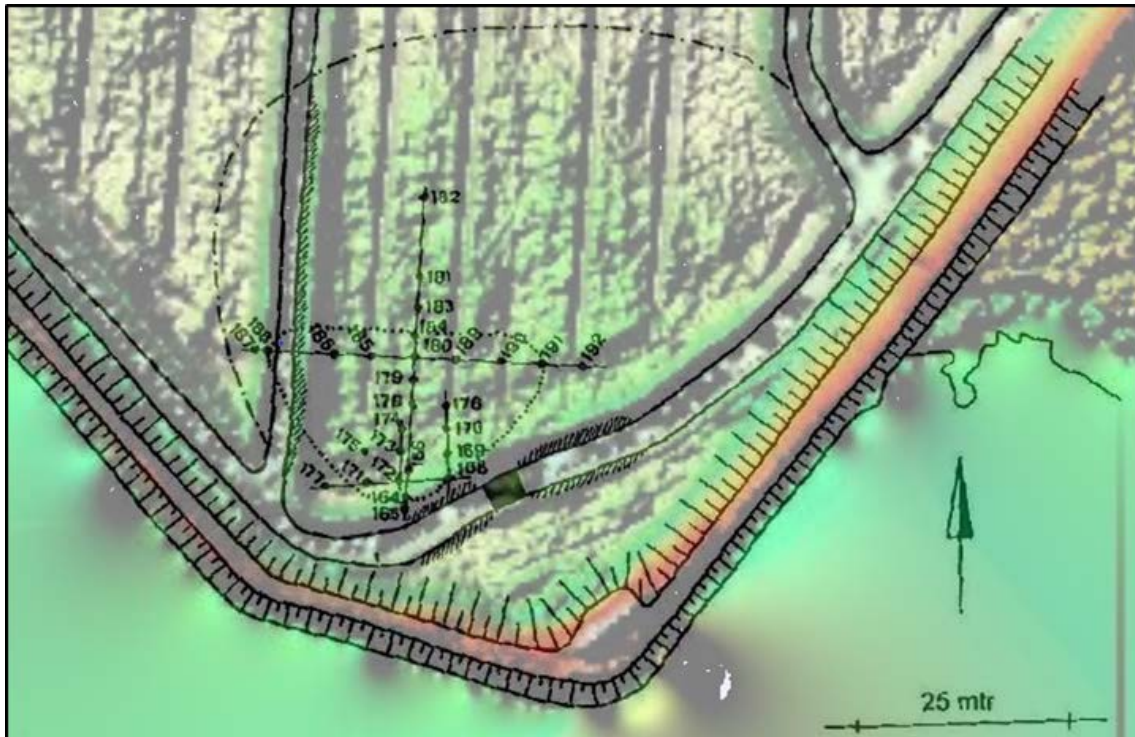

13 Het plangebied op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) In de IJdoornpolder zijn twee kreken en aan de zuidkant ene terp zichtbaar

2.2.4 Geomorfologische indicatoren

Terpen

Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) toont de In de zuidelijke punt van de IJdoornpolder een verhoging in het landschap (afb. 13). Aangezien de locatie correspondeert met de in 2001 aangetoonde terphoging (§ 2.2.1), kan de hoogtekartaart gebruikt worden als afbakening van de terphoging.

14 Boorraaien in de zuidpunt van de IJdoornpolder, geprojecteerd op het AHN. De gearceerde zones geven de locatie aan van afval langs de slootkanten. De gestippelde lijn geeft de veronderstelde contour aan van de middeleeuwse terphoging. Deze komt goed overeen met de verhoging van ca. 20 cm die de AHN laat zien

Kreekruggen

Op het AHN zijn op twee plaatsen sporen waarneembaar van een geul met aan weerszijden aan verhoging ten opzichte van de rest van het landschap van ca. 10 cm (afb. 13, 15). Aangezien het verloop hiervan geen relatie vertoont met het ontginningspatroon is niet aannemelijk dat het hier gaat om een veenrivier. De stroom kent waarschijnlijk een vroeg holocene oorsprong, toen het onderzoeksgebied deel uitmaakte van een uitgestrekt waddengebied, waar zeewater via een stelsel van krekten het land instroomde. Dergelijke locaties worden in verband gebracht met prehistorische bewoning, aangezien de oevers een hoge, droge en vruchtbare vestigingslocatie vormden.

15 De Polder IJdoorn op het AHN met daarop te zien twee kreken en in het uiterste zuiden de terphoging

2.2.5 Bodem

Ten aanzien van de bodemopbouw van het onderzoeksgebied dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de natuurlijke bodem van de IJdoornpolder, de opgehoogde gronden ter plaatse van de Waterlandse zeedijk, de historische kern van Durgerdam en het Vuurtoreneiland, en de waterbodem van het IJ.

De bodem van de IJdoornpolder wordt gevormd door kleiafzettingen, met een totale dikte van ca. 0,4 tot 0,8 m, die op de veenbodem (gemiddeld op 1,10 m - NAP) zijn achtergelaten door overstromingen van de IJ-oeveren (kalkarme drechtvaaggronden).¹⁹ Onder het veenpakket bevindt zich op ca. 4 m – NAP het laagpakket van Wormer (Formatie van Naaldwijk). De grondwaterstand valt binnen trap II, wat betekent dat deze fluctueert tussen minimaal 20 cm en maximaal 80 cm onder maaiveld. De bodem kent dan ook goede omstandigheden voor de conservering van organisch materiaal. Eventuele archeologische resten vanaf de ontginningsperiode kunnen direct onder de bouwvoor (tot ca. 0,3 m onder maaiveld) worden verwacht. Deze veronderstelling wordt bevestigd door de resultaten van archeologisch onderzoek in de IJdoornpolder (§ 2.2.1). Een deel

¹⁹ Gawronski 2001, 11; BIS Nederland

van de IJdoornpolder is in de late 20ste eeuw omgevormd tot een moerassig natuurgebied. Het oorspronkelijke maaiveld met eventuele archeologische resten is hierbij vergraven.

De bodem van de Waterlandse zeedijk, de historische kern van Durgerdam en het Vuurtoreneiland is ontstaan door antropogene ophoging van het natuurlijk landschap. De archeologische neerslag van deze historische ophogingen kan daarom direct onder maaiveld worden verwacht.

De IJ-bodem wordt gevormd door een slibbodem. Archeologische resten die verband houden met de maritieme geschiedenis van het IJ kunnen direct in de waterbodem voorkomen. Ook kunnen intacte delen van het ondergelopen ontgonnen veenlandschap aanwezig zijn. De aanwezigheid hiervan dient door middel van Inventariserend Veldonderzoek (opwaterfase) nader onderzocht te worden.

2.3 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de Waterlandse bewoningsgeschiedenis vanaf de 10de eeuw. Voornamelijk betreffen dit wijdverspreide sporen van landgebruik met een lage archeologische trefkans. Een hoge verwachting geldt voor de Waterlandse zeedijk, de historische kern van Durgerdam, de voormalige dijkpost nabij het Blauwe Hoofd op de westpunt van het plangebied en de zuidpunt van de IJdoornpolder. Ook de waterbodem kent een archeologische verwachting. Hier kunnen resten van de verdronken nederzetting IJdoorningerdam voorkomen evenals resten van scheepvaart activiteiten vanaf de late middeleeuwen.

3 Archeologische waardenkaart

Op basis van de historisch-topografische en archeologische inventarisatie (hoofdstuk 2.1 en 2.2) zijn binnen het plangebied materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiksgeschiedenis van Waterland vanaf de 10de eeuw (afb. 16).²⁰ Dit leidt tot een archeologische waardenkaart die als aanvulling op het archeologische bureauonderzoek ten behoeve van de MER Markermeerdijken geldt. De legendaeenheden corresponderen met de daarin opgestelde waardenkaarten. Een hoge waarde duidt op een dichte verspreiding van archeologische resten met een sterke onderlinge samenhang. In zones met een lage verwachting hebben de sporen een lagere trefkans en/of betreffen deze vooral losse vondsten.

A1: Poldergebied

Verwachting: laag

In het (voormalige) veenweidegebied kunnen archeologische resten voorkomen die verband houden met bewoning en landgebruik vanaf de 10de tot in de 20ste eeuw, zoals sloten, daliegaten, huisplaatsen en losse vondsten. Vanwege de uitkomst van de in 2001 uitgevoerde veldverkenning is de verwachting voor de aanwezigheid van deze resten in dit deel van de polder laag, met uitzondering van een hoge verwachting in de polderpunt (zie verwachting C2).

B1: Zeedijk

Verwachting: hoog

Sinds de late middeleeuwen fungeert deze dijk als een belangrijke waterkering en landweg. Onder het in de 20ste eeuw opgebrachte grondpakket zijn archeologische overblijfselen te verwachten in de vorm van ophogingslagen van veen, klei, schelpen, mest en puin. Verschillende soorten dijkversterkingen kunnen zijn toegepast, zoals wierpakketten, paalwerk en steenglooingen. Ook kunnen diverse voorwerpen zijn hergebruikt als dijkverzwaring, waaronder huishoudelijk afval, scheepshout, bouw materiaal en grafzerken.

B3: Waterwerken

Verwachting: hoog

De zeedijk werd op verschillende plaatsen onderbroken door sluizen, duikers en andere waterwerken. Veel hiervan zijn gedempt. Archeologische overblijfselen zijn onder meer houten en bakstenen resten van sluisconstructies en/of uitstroomkokers.

C1: Historische woonkernen

Verwachting: hoog

Onder deze zone valt een deel van de historische woonkern Durgerdam. Vanwege de lange gebruikperiode bestaat hier een dichte opeenstapeling van bewoningssporen vanaf de late middeleeuwen tot heden. Hieronder zijn ophogingslagen, diverse

²⁰ De kans dat archeologische resten uit de voorgaande periode nog aanwezig zijn is dermate laag dat deze categorie niet in de verwachting is opgenomen.

erfafscheidingen, houten en bakstenen funderingen, water- en beerputten met huishoudelijk afval en losse vondsten.

Ook kunnen sporen aanwezig zijn van grootschaliger bebouwing uit de late middeleeuwen, zoals hoven en kerken. Bij de laatste moet rekening worden gehouden met menselijke begravingen.

C2: Verlaten bewoningszones

Verwachting: hoog

Aan de zuidzijde van de Polder IJdoorn is een terp gelokaliseerd die in verband kan worden gebracht met de nederzetting IJdoorningerdam, die bij de stormvloed van 1421 grotendeels is weggevaagd en verlaten. Ter plekke kunnen ophogingslagen, diverse erfafscheidingen, houten en bakstenen funderingen, water- en afvalputten met huishoudelijk afval en losse vondsten in de bodem aanwezig zijn.

C3: Verdronken bewoningszones

Verwachting: hoog

IJdoorningerdam is bij de stormvloed van 1421 verloren gegaan. In de waterbodem kunnen sporen en resten van woonterpen van het overige deel van deze nederzetting aanwezig zijn, vergelijkbaar met de verwachting bij C2.

C4: Waterbodem Buiten IJ

Verwachting: hoog

De huidige waterbodem van het Buiten IJ in het plangebied maakt deel uit van het in 1421 verdonken land, met stelsels van ontginningssloten en mogelijke sporen van bebouwing of bewoningsactiviteiten. Daarnaast kunnen er uit de periode na 1421 resten aanwezig zijn van scheepswrakken of losse vondsten in verband met scheepvaartactiviteiten.

C5: Dijkmagazijnen

Verwachting: hoog

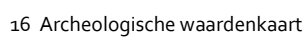
Op en langs de zeedijk waren tot in de 19de eeuw verschillende dijkmagazijnen gevestigd, waarin materiaal werd opgeslagen ten behoeve van het dijkonderhoud. Overblijfselen hiervan zijn ophogingslagen, houten en bakstenen funderingen en losse vondsten.

C6. Batterijen en dijkposten

Verwachting: hoog

In de 19de en 20ste eeuw bevonden zich langs de zeedijk diverse batterijen en dijkposten. In de bodem kunnen zich onder meer ophogingslagen, resten van aardlichamen, bakstenen en betonnen structuren en losse vondsten met een militair karakter bevinden.

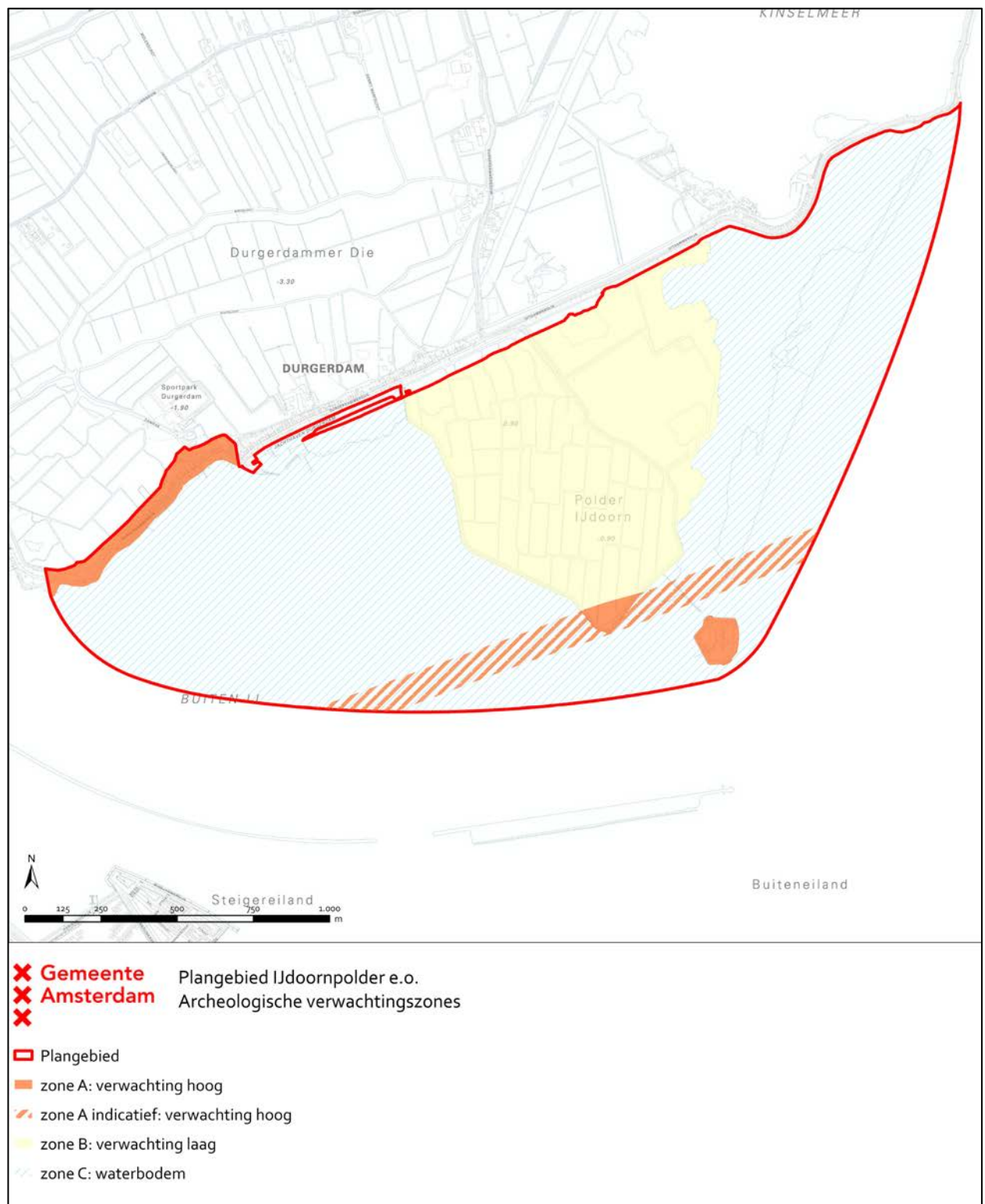

4 Conclusie: selectieadvies

In het deel van de Waterlandse Zeedijk vanaf het Blauwe Hoofd tot en met de historische kern van Durgerdam, de daarbuiten gelegen Polder IJdoorn en het tussengelegen deel van het IJ zijn drie archeologische verwachtingszones te onderscheiden (afb.16). Het bevoegd gezag wordt geadviseerd om in aansluiting op het selectieadvies MER Markermeerdijken de volgende archeologische randvoorwaarden te verbinden aan de dijkversterking op het terrein:

- In zone A (hoge waardering) vinden eventuele bodemingrepen onder archeologische begeleiding plaats in de vorm van een Inventariserend Veldonderzoek door middel van profielsleuven (IVO-P). In zone A is op basis van de uitkomst van de archeologische verkenning in 2001 (waarde C2) een indicatieve zonering opgenomen over de eventuele ligging van woonterpen in verband met de verdronken nederzetting IJdoorningerdam waarvoor hetzelfde IVO-advies geldt. Het doel van het IVO is het verifiëren van eventuele archeologische waarden en het vaststellen van de noodzaak tot vervolgonderzoek in de vorm van een vlakdekkende Archeologische Opgraving. De uitgangspunten van al deze vormen van veldwerk dienen te worden vastgelegd in een Programma van Eisen. Bij verstoring van de dijk houdt dit een uitbreiding in het aantal dijkdoorsnedes in, in verhouding met het selectieadvies MER Markermeerdijken
- In zone B (lage waardering) is geen verder archeologisch onderzoek vereist. Wel geldt hier conform de Monumentenwet / Erfgoedwet een meldingsplicht.²¹ Indien tijdens de uitvoering van werkzaamheden sporen en/of vondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, wordt dit aan Monumenten en Archeologie gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.
- Zone C (hoge waardering) ligt ter plaatse van de huidige waterbodem van het Buiten IJ. Hier zijn resten te verwachten van het in 1421 verdronken land en de nederzetting IJdoorningerdam in het verlengde van de gelokaliseerde terp op de punt van de IJdoornpolder. In de huidige waterbodem kunnen zich ook resten bevinden van scheepswrakken of losse overblijfselen in verband met scheepvaartactiviteiten. Deze zijn tot dusver niet gekarteerd en dientengevolge wordt geadviseerd om – in het vervolg op het bureauonderzoek Markermeerdijken – een aanvullend Inventariserend Veldonderzoek op water door middel van Sonar/Multibeam opnamen uit te voeren. Dit IVO dient om de aanwezigheid van archeologische waarden te verifiëren en de noodzaak tot vervolgonderzoek in de vorm van een vlakdekkende Archeologische Opgraving vast te stellen.

²¹ Artikel 53: 1 Mw 1988; Artikel 5:10 Erfgoedwet 2016

5 Bronnen

Digitale bronnen

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), 50 cm maaiveld gridproduct, shaded relief. Geodan/ Esri Nederland

Data in Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINOloket) TNO, Geologische Dienst Nederland: <https://www.dinoloket.nl/>

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

BIS Nederland: Bodemkundig Informatie Systeem Nederland: <http://maps.bodemdata.nl/>

HAAGV: Historisch Archief van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht: <http://www.agv.nl/historisch-archief/>

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

[Bodemkundig Informatiesyst](#)

Literatuur

Bartels, M. en B. van Sprew (red), *Een spiegel van water, dijk en land. Archeologisch bureauonderzoek ten behoeve van de Milieueffectrapportage (M.E.R.) van de dijkversterking Hoorn-Amsterdam*. Hoorn / Amsterdam 2014

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005

BMA, *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*, Amsterdam 2010

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005

Bont, C. de, *Vergeten land: ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*, Wageningen 2009

Borger, G.J., Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied, in: W.F. Heinemeijer, M.F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen 1987

Bos, J.M., *Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland*. Nederlandse Archeologische Rapporten, deel 6, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Amersfoort 1988

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18. Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004

Gawronski, J., *Bewoningssporen in de IJdoornpolder. Cultuurhistorie van een natuurmonument*. (BMA ARSA 01-01), Amsterdam 2001

Gawronski, J., 'De voorloper van Durgerdam', *Ons Amsterdam* 53-12 (2001), 336-340

Kruizinga, J., *XYZ van Amsterdam*, Amsterdam 2002

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/ Antwerpen 1993

Waldus, W.B., A.F.L. van Holk, S. van den Brenk, *Buiten IJ – Wrak Val 7, inventariserend veldonderzoek onderwater: inspectie en waarderend onderzoek van een 16^e eeuwse waterschip.*

Amersfoort 2007 (ADC rapport 1025)

Waldus, W.B.(red.), *Wrak VAL7, Buiten IJ. De opgraving, lichting en het onderzoek van een 16^e eeuwse waterschip.* Amersfoort 2010 (ADC Rapport 2064)

Reedijk, D., *'Daar ginds om den IJdoorn, daar wacht ons de reë'*, Amsterdam 2004 (Stichting Historisch Centrum Amsterdam Noord)

Soeteboom, H., 'De Soet-stemmende Zwaane van Waterland', in H. Soeteboom: *Oud-heden van Zaan-land, Stavoren, Vronen en Waterland; Behelzende haar Oorsprongen, Volkplantingen, Loop der Rivieren, Bedykinge, Regeeringen onder Keyzers, Koningen, Princen, Graven, Potetaten, en Burger-vaderen. De Wetten, en Voor-regten, haar door deze vergunt; De oorlogen die haar gedrukt, ende Vrede, Koophandel, Scheepvaart, Visscherye, en Neeringen, die veele steden, en dorpen verheven hebben. Alles uit de Oudheden Nagespeurd, en met Authentique Stukken bewaarheid.* Amsterdam 1702

Colofon

Archeologisch bureauonderzoek BO 16-139
Amsterdam 2016

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Hoofd afdeling Archeologie
Monumenten en Archeologie
Gemeente Amsterdam

Datum:	06-09-2016
Status:	2.0
Tekst:	T. Terhorst MA
Redactie:	Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Cartografie:	T. Terhorst MA, S. IJerman
Vormgeving:	Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2016

Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Monumenten en Archeologie. MA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.